

FÁTYOLTÁNC A SZABADALMI TITOK KÖRÜL*

„A titok a kivételesség érzését kínálja, tisztán társadalmi meghatározottságú vonzerőt jelent. Alapvetően független attól a környezettől, melyet őriz, *ám természetesen fokozottan hatékony ott, ahol kizárólagos birtoklása jelentős és fontos...*

A titok... a valóság negatív vagy pozitív eszközök révén való elrejtése, az emberiség egyik *legnagyobb vívmánya* a gyermeki állapottal szemben, amelyben minden vállalkozást az ösz-szes ember szeme előtt hajtanak végre, a *titok az élet hatalmas mértékű kiszélesítését teszi lehetővé*, hiszen számos tartalma teljes nyilvánosság mellett fel sem merült volna.”

Georg Simmel érzékeny szavai kétségkívül sokfajta titokjelenségre érvényesek, ám kevés, a szabadalmi titok fogalmához fogható olyan területet ismerünk, amellyel kapcsolatban annyi téveszme forogna közszájon, mint a közkeletűen a technikai újdonságok kizárólagos birtoklását vagy a feltalálói tevékenységre terhelődő magatartási modellt felidéző szókapcsolat esetében. Egy rejtett közkinccs kinyilvánításának alakzatától a modern gazdasági hadviselés egyik kulcsfogalmáig terjed az az értelmezési spektrum, amely segíthet mind mélyebben megismerkedni azzal a paradox jelenséggel, amely addig titok, amíg nem szabadalom, s amint elnyeri jogvédett státusát, nem titok többé, csakis felfedett ismeret lehet, igaz, az alkalmazás és a használat mások számára erős korlátozásával.

A szabadalmi titok jutalmaz és korlátoz, önmaga jó- és rosszhizemű kisajátítására is sar-kallhat. Áttekintésünk két szálát, a történeti fejlődést és a lehetséges alternatív eszközök alakulását csak addig kívánja követni, amíg láthatóvá nem válik lényege: alig leplezett feltá-rulkozása, amit az egyén és a közösség érdekeinek egyidejű szolgálata ihlet. Felkínálkozása valódi szellemi fátyoltánc – most ehhez hasonlóan kívánjuk beavatni a gyanútlan olvasót e különös versenyeszköz létokának és működésének rejtelmibe.

Természetesen a modern titokközösségek csakúgy, mint a hajdani céhek, más útját is vá-laszthatják a gyártási titkokra alapozott eredményességnek. Gondos mérlegelés és a jövő jó érzékű felmérése kell ahhoz, hogy felelősen dönteni lehessen a valódi titokban tartás, a tartós elrejtés haszna és esélyei, illetve a kötött időtartamú, de a jogrend által szavatolt sza-badalmi oltalom profitreményei között. Mindkét esetben számolni kell azonban a versenytársi küzdelem törekvéseivel, esetleges vadhajtásaival is. Más lesz tehát a gyógyszeripar, s megint más az üdítő- és szeszipar válasza a fenti kérdésre: az előbbi az igen tőkeigényes, gyors meg-térülést kívánó, valamint állandó megújulásra kényszerülő jellegéből fakadóan speciális szabályokkal megnyújtott élettartamú szabadalmi portfóliókban érdekelt, míg az utóbbi kedvező esetben évszázadnyi futamidejű terméksikerekről álmodhat, mint ez a Coca-Cola vagy az Unicum esetében közismert. Azt pedig kutassa a lázas utókor, hogy a Stradivari-és Guarneri-hegedűk hangjának titka miben rejtőzik – az minden bizonnyal a korunkban

ismét nagyra becsült személyes tudással szállt sírba, még ha időről időre többet és többet vélnek is felismerni belőle a kortárs tudomány teljes fegyvertárával vizsgálódó tudósok.

Járjuk hát körül a tudás korlátozott kisajátíthatóságától a közérdek szabályozott felhasználással való szolgálatáig ívelő jelenséget, a szabadalmi titok világát.

A TITOK INNOVÁCIÓS HAJTÓEREJE – TÖRTÉNETI PÉLDÁK

A középkori technikai fejlődés vívmányai Európában többnyire kulturális átvétel vagy az irigyelt tudás eltitkolását ostromló párhuzamos erőfeszítések eredményeként váltak széles körben ismertté. A mezopotámiai és egyiptomi, majd a görög–római, illetve antik technika örökségét továbbfejlesztve a XV. századra megteremtődtek a szervezett társadalmi termelőmunka technikai alapfeltételei mind az alapszükségletek, mind a kommunális igények, valamint a kulturális fogyasztás területén.

Egy olyan egyszerű gépelem, mint a bütökös tengely, kiszélesítette az anyagalakítás lehetőségeit a különféle őrlő-, ércőrő-, kalló- és fűrészmalomok révén; a forgattyús hajtás és az erőátvitel más módjai forradalmasították a közlekedést. A szél és az árapály kiaknázása, illetve a széntüzelés elterjedése a társadalmi szinten értelmzett hatékonyság drámai növekedését eredményezte. A műszerek és programozott automaták – időmérők és optikai eszközök, hangjátékok és zenélő óraművek – kifejlődése sajátos „metrumot” és időtudatot, új egyéni és közösségi kánont vezetett be. A technika a környezetünk birtokbavételének eszközéből lassan a tudomány és a kultúra művelésének elengedhetetlen kellékévé is vált. Fel kell figyelni arra, hogy a gótikus katedrálisok és városházák vázszerkezete és a csipkekészítés fortélyai szenvedélyes teremtőerőről és célszerűen hagyományozott, de elsajátítható, folyamatosan bővülő tudásanyagról tanúskodnak. E példákban biztos értékrend keretei között uralkodó képzeteket szolgált a kiemelkedő színvonalú technikai képzelet: alkotásainak újszerű vonásai azonban a mechanikai visszafejthetőség miatt aligha voltak hatékonyan titkolhatóak.

Ne higgyük azonban, hogy az akkori tudásgyarapodást és gazdasági növekedést csakis a könnyen vagy nehezebben elsajátítható készségek és ismeretek „nyitott piaci” modelljében kell értelmeznünk. Elég felidézni az arab, illetve indiai és kínai technika örökségének néhány elemét: a vegyi eljárások rejtelmek és az alkímia célkitűzései csakúgy, mint a damaszkuszi penge vagy a damaszt szövés máris megidézik a „nem nyilvánvaló” tudás rejtélyességét, titkolhatóságát, és korlátozott birtokolhatóságuk révén a kincsképzés lehetőségét. A pamutgyártás, a cukornád feldolgozása vagy a kínai selyemhernyó-tenyésztés meghonosítása, illetve termékeik a kereskedelem új dimenzióinak megnyitása mellett felkeltették a *savoir-faire*, a *know-how* iránti kíváncsiságot és e titkok birtoklásának vágyát is.

Francis Bacon filozófus (Anglia lordkancellárja 1618–1621 között) máig idézetteren rögzítette *Novum Organum* című művében: „Emberi tudás és hatalom egy és ugyanaz”, ezért az „ars inveniendi”, a feltalálás mestersége révén a természet alakítását tűzte ki célul. Mély kor-

ismerettel állapította meg, hogy a nyitott, új eszmékre és vívmányokra mind érzékenyebb Európát három, a kínaiak által már korábban megalkotott, de ott elszigetelt találmány forradalmasította: Gutenberg *könyvnyomtatása*, a *lőporra* épült haditechnika és a hajózást támogató *iránytű*. Jóllehet e találmányok eszmei magva könnyen átlátható, az elérni kívánt hatás, mint funkció, szokatlan, nem nyilvánvaló és a földrajzi távolság miatt jól titkolható eszközökkel valósíttatik meg. Ugyanakkor *Fernand Braudel* francia történész korszakos elemzése a XV–XVII. század anyagi kultúrájáról és a mindennapi élet struktúráiról meggyőzően bizonyítja, hogy a cél ismerete és a megoldás létének pusztá tudata elégséges a párhuzamos eredmények vagy független találmányok napvilágra bukkanásához. Más szavakkal, maga a technológiai titok, az általa kielégíthető szükséglet hajtóerejével arányos mértékben, ismertté vált létével munkálkodik önnön „megdöntése” érdekében.

Az új vagy rejtett tudást övező korlátozások innovációs hajtóerejének klasszikus példája a kínai porcelán i. e. III. évezredtől sikeresen óvott titkának *Böttger* általi megfejtése a XVIII. században. Sajátos tükörreflex azonban II. Ágost szász fejedelem parancsa, amellyel állandó öröklet rendelt a tudós feltaláló mellé Meissenben, hogy senkinek se árulhassa el a porcelánkészítés titkát.

A baconi felismerés munkált Európában a középkori kézműves céhek azon szabályai-ban is, amelyek a mesterségbeli titkok tilalmakkal és kényszerekkel való megőrzése révén csupán a tagokkal engedték megosztani az értékes ismereteket, miként ezt rendelte például egy 1297-ben született velencei szabályozás az eredeti orvosi receptekkel kapcsolatban. A titkok tulajdonosaival való nyílt vagy rejtett versengésen kívül azonban ebben a korszakban jelent meg egy, a feltárt innovációs ismeretet jogi aktussal jutalmazó, a köz beavatását kiváltsággal jutalmazó modell. A korábban csupán kereskedelmi vagy ipari tevékenységek monopolizálására szolgáló kiváltságlevél, alkalmazói előjog, privilegium mind gyakrabban kiterjesztődik új iparágak, technológiák bevezetésére, feltalálók elismerésére. Míg Angliában már a kora középkorban ismeretesek iparűzésitől kezdve ruhadivat-kiváltságok is, Itáliában az egyik első ilyen *Filippo Brunelleschi*, a firenzei dóm kupolájának híres tervezője kapta 1421-ben egy vízi szállítóeszköze. Velencében e század folyamán a hasonló esetek túlnyomó többsége a speciális városépítési eljárások köréből került ki.

Ez a rendszeres gyakorlat az 1474. évi Velencei Dekrétumban nyert először széles körű, törvényi megerősítést. A város irányítótestületéhez intézett, új és leleményes szerkezetekre vonatkozó kérelmek tárgyait feltalálójuk engedélye nélkül senki sem gyárthatta vagy használhatta tíz évig, pénzbírság és a jogsértő eszköz megsemmisítésének terhe mellett. Az új intézmény radikális újítást hozott: a titokban tartással szemben, mai szóval az ipari titok ellenében alanyi jogon igényelhető, kizárólagos hasznosítási jogot kínált az új ismeret feltárása, illetve – a kiváltság elmúltával – annak közkinccsé válása fejében.

Alakot öltött a szabadalmi gondolat, megszületett a „magamutogató” *szabadalmi titok* jelensége. A közérdek és a magánérdek egyesítésének ez a próbaköve valóságos paradoxont eredményez: kezdetét veszi *Machlup* amerikai közgazdász szavaival annak kísérlete, hogy

miképp lehet a versenyt monopóliummal ösztönözni. Az innovációs titokkal való incselkedés modern kori karrierjének felidézése előtt azonban érdemes felhívni a figyelmet három, a tágabb összefüggéseket igen mélyenszántóan taglaló munkára.

A gazdasági és technológiai fejlődés történeti mozgatórugóinak tudományos elemzése számos iskolát és kutatói műhelyt emelt a közelmúltban az ismertség és idézettség magasabb régióiba. A társadalmi haladásban játszott szerep, a tudományos és ipari forradalmak természetrajzának mélyebb megértése viszonylag új keletű igény, sóvárgott ismeret. A „tudásintenzív” modernizációs akarat az elmúlt fél évszázadban lázasan kereste azokat a visszatérő vagy egyedi művelődési, tudásmegosztási és -hasznosítási mintázatokat, amelyek közelebb vihetnek a mind tudatosabb és hatékonyabb fejlesztéspolitikák megalkotásához. *Thomas S. Kuhn* 1962-ben befejezett, majd hét évvel később bővítetten közreadott munkája a tudományos forradalmak szerkezetéről nem csupán a paradigmaváltások elméletével aratott zajos reakciókat, hanem kiterjesztette ezeket a fogalmakat: a szakmai közösségek csoportos elkötelezettségeinek és közös példáinak megbontását egyebek mellett a „szótlan tudás” és az intuíció hatásának betudva. Ugyanekkor látott napvilágot *David S. Landes* műve, *Az elszabadult Prométheusz*. A harvardi professzor döntően gazdasági és szociológiai szempontokból vizsgálódó könyve 1750-től mutatja be a technológiai változások és az ipari fejlődés nyugat-európai történetét. Érdeklődése és oknyomozása kiterjed a technológiai fejlődés kormányzati és bankszektori szférájára, társadalmi elemzése számolnak a hétköznapi, életszínvonallal kapcsolatos igények hajtóerejével is. *A fejlődés: a tudás és a cselekvés házassága* – mondja, ám hiába számol a találmányok gyorsuló bevezetésének jelenségével, s talál meggyőző magyarázatokat Anglia, Franciaország és Németország meglóduló gazdasági növekedésére, mégpedig amerikai tükröben, mégsem szentel különös figyelmet a szabadalmi rendszer szerepének mondjuk az európai autógyártás sikereiben.

Az ezredfordulón újra fölfedezett alapmű *Polányi Mihály* munkája, a *Személyes tudás* (1958, 1962). Az általa bevezetett címadó fogalomnak mint intellektuális elkötelezettségnek meghatározó fontosságot tulajdonít a megismerés vizsgálata és a tudományos ismeret igazolása szempontjából. Fogalomrendszere kimagasló hozzájárulás a tudásközösségek működésének megértéséhez, illetve azok létrehozásához. Felismerései nélkülözhetetlenek a keretek belső viszonyainak fejlesztéséhez csakúgy, mint a titok születésének, megőrzésének majd megosztásának e viszonyok közti megértéséhez.

Kitekintésünk után lássuk most, miként vált a receptek védelme – a védelem receptjévé.

A TEHETSÉG TÜZE ÉS AZ ÉRDEK OLAJA

A velencei hagyományok jelentőségét a történeti munkák általános tanúságtételén kívül az 530 évvel korábban született szabályozás tiszteletére 2004-ben alapított iparjogvédelmi díj, a muranói üvegből készült Velencei Trófea, s annak az ENSZ Szellemi Tulajdon Világszer-

vezete, majd az Európai Szabadalmi Hivatal vezetői számára való sietős megítélése kifejező módon illusztrálja. Mégis fontosabb, hogy miként vert gyökeret a fejlett városállami újítás az angolszász és francia ipar és kereskedelem viszonyai között, s hogyan csiszolódott a szabadalmi rendszer hatásmechanizmusa.

A találmányi szabadalmak korai angliai családjának még nem volt kötelező jegye az előállított termék újdonsága; a kívánatos szakmák meghonosításának szándékából születő privilégiumok többnyire a mesterségek üzésének kedvező környezetét voltak hivatva megteremteni. Az első ismert szigetországi, találmányra vonatkozó kiváltságlevelet 1449-ben *John of Utynam* kapta az általa feltalált színes üveg gyártására. Az angol királyok adta privilégiumok latin neve „*literae patentes*”, a köznek szóló „nyílt levél” volt, s ebből ered az elterjedten használt, szabadalmat jelentő *patent* szó. A francia uralkodók rövid – *brevis* – okiratából származik a *brevet* kifejezés.

A Tudor-dinasztia korában a foglalkozási monopóliumok elszaporodása látványosan összeütközésbe került az 1215. évi *Magna Charta Libertatum*nak a vállalkozás szabadságát (*freedom of trade*) garantáló cikkelyével. Ennek bázisán ugyanis az angol common law kifejlesztette azt az elvet, hogy a monopóliumok semmisen, kivéve, ha közérdeket szolgálnak.

Ez a szemlélet győzedelmeskedett Stuart Jakab uralkodása idején a parlament által 1624-ben elfogadott *Statute of Monopolies*, a monopóliumtörvény kapcsán, amelyben egyedüli jogos kivételként a találmányok szabadalmi oltalmát ismerték el. Ezzel megszülettek a modern, alanyi jogon igényelhető szabadalmi védelem legfontosabb elvei:

- a szabadalom tárgya a törvény feltételeinek megfelelő találmány,
- az oltalmi idő véges, az oltalom területéhez kötött,
- jogosultja az első és igaz feltaláló, aki
- köteles a találmányt a köz javára feltárni, hogy az oltalom lejártával mások is „üzhesék a mesterséget”.

A szabadalmi rendszer hatásmechanizmusának középpontjában *a titok feltételekhez kötött, kölcsönös és egyensúlyt tételező előnyökkel járó feltárása áll*. Annak érdekében, hogy az ipari fejlődés folyamata a közérdekkel ellentétes módon ne törjön meg, a fejlesztések eredményei ne maradjanak titokban, s az alkotó ösztönzése érvényesüljön, az előírások szerinti ismertetés és annak hivatalos megerősítése révén idő- és térbeli korlátok között kizárólagos hasznosítási jogot biztosít az állam. Ez a gondolatmenet mind az alkotómunkát, mind a nyilvánosságra hozatalt, azaz a titokban tartás elkerülését a kizárólagos saját gyakorlatbavétel vagy a mások licenciadíj fejében erre való feljogosítása hasznainak ígéretével látja kielégítően ösztönözhetőnek.

Jóllehet a tudomány és technika XVIII. században bekövetkezett robbanásszerű fejlődésében jelentős szerephez jut a „tisztá”, érdekmentes tudásgyarapítás szenvedélye is, a modern gazdaság térnyerésében kitapintható az itt ismertetett alapokon nyugvó „vállalkozói”

magatartás súlya, elég itt *Savery* és *Newcomen* gőzgépeire, *Jetro Tull* vetőgépe, az öntöttvas tömegtermelési eljárására, *Hargreaves* és *Arkwright* fonógépeire és *Cartwright* gőzmeghajtású szövőszékére gondolnunk. Csak emlékeztetőül: *Pascal* és *Leibniz* számológépei, *Newton* tükrös távcsöve, *Toricelli* barométere mind az előző, XVII. század kínálta pezsgés és a polgári forradalom szellemi előfutárainak tekinthetők vizsgált területünkön.

A méltányos társadalmi környezet igénye csendül ki *Diderot* és *d'Alambert* 1765-ben megjelentetett Enciklopédiájából, amely az új gyártmányok előállításának privilégiumokkal való előmozdítását szorgalmazta. Jóllehet a francia nemzetgyűlés 1789 augusztusában eltörölte az összes addig bevezetett kiváltságot, egy, az angol szabadalmi rendszer átvételét javasoló, a frissen megalakult Találmányi és Felfedezési Egyesülettől származó petíció azonban új lendületet vitt a gazdasági útkeresésbe. A *de Boufflers* lovagtól származó összegző Jelentés így fogalmaz: „*Ha van az emberiség számára igaz tulajdon, az a gondolatokra vonatkozik... a telken növényfa nem tartozik vitathatatlanabban a telek tulajdonosához, mint az ember tudatában formálódó eszme annak szerzőjéhez.*”

Mivel semmi nem gátolhatja találmánya titokban tartásában a feltalálót, ezért nézete szerint a társadalomnak kölcsönösen előnyös szerződést kell kötnie vele találmánya feltárására. Ezt teljesíti az 1791-ben elfogadott francia szabadalmi törvény azzal a közjót támogató többlettel, hogy egyenesen a szabadalom megszűnését írja elő viszont arra az esetre, ha a feltaláló eltitkolta a találmány előállítási eljárását, illetve ha a találmányt két éven belül nem vette gyakorlatba. Mivel a forradalmi helyzet nem kedvezett az elmélyült hatósági munka megalapozásának, s a nemzetgyűlés csak kis állami terhet kívánt meghatározni, ún. bejelentési, azaz elővizsgálat nélküli eljárást vezetett be, „SGDG” (sans garantie du gouvernement) megjelöléssel a francia szabadalmi leírásokon. Ugyanazon a tavaszon újabb törvényt hoztak a találmányok és felfedezések szerzői tulajdonának szabályozására az ipar összes ágazatában.

Nem sokkal az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának ratifikálását követően, még 1790 tavaszán fogadta el a kongresszus a hasonló alapokon nyugvó első amerikai szabadalmi törvényt. Bármely, korábban nem ismert hasznos műre, gyártmányra, szerkezetre, gépre vagy eszközre, illetve azok „javítására” igényelhetek szabadalmat, s az engedélyezésre jogosult testület, mérlegelve ezek hasznosságát és fontosságát, egyedi oltalmi időt állapíthatott meg.

A *Thomas Jefferson* elnökölte grémium mellett *Benjamin Franklin*, a feltaláló államférfi munkássága a legemlékezetesebb, lévén ő a villámhárító, a bifokális lencse és az öntöttvas kályha megalkotója is.

A XIX. századdal kezdetét vette az a technikai forradalmi hullámverés, amely a gőzmozdonytól a Mars- és a Titán-expedíció friss eredményéig egyszerre ostromolja a hétköznapijainkat – gondoljunk csak *T. A. Edison* közel ezeregyszáz szabadalmára az izzólámpától a fonográfig, vagy *Szent-Györgyi C-vitaminjára*; globális jövőnket – *E. Fermi* és *Szilárd Leó* atomreaktorával és az atombombával, s fantáziánkat – *Gábor Dénes* holográfiájával vagy a nanotechnológia meglepetéseivel. Ezeket a vívmányokat csaknem kivétel nélkül a szabadalmi

rendszer érdekeltségi viszonyai segítették úgy a megvalósuláshoz, mint a mindenkori kortárs tudásba való azonnali beépüléshez. Az elmúlt kétszáz évben mintegy 6 millió megadott amerikai szabadalom fémjelzi ezeket a folyamatokat; Magyarországon az önálló nemzeti szabaddalmi rendszer keretében a hasonló termés több mint 220 ezer itthon megadott oltalom.

Sokat idézik két kiemelkedő személyiség idevágó mondását: „*A szabaddalmi rendszer a tehetség tüzéhez az érdek olaját adta*” (A. Lincoln) és „*Egy ország szabaddalmi hivatal és jó szabaddalmi törvények nélkül olyan, mint a rák, amelyik nem tud előre menni, csak oldalt meg hátra*” (Mark Twain). Egy jenkai adja ezt a tanácsot – Arthur királynak, sajátos időutazása során...

MI LEBBENTI A SZABADDALMI TITOK FÁTYLÁT?

Braudel már idézett művében arról elmélkedik, hogy a szabaddalmi gondolat születésének évszázadaiban az *ismeretkereslet* addig soha nem látott erősségűvé vált; nos, ezt a középkori, kora újkori expedíciók s a gyorsan változó műveltségismény is tanúsítják. Abban a belső közérzetben, helyzettudatban sodródik Európa az újkor felé, amelyben a technika hol az a *lehetőség*, amit az emberek gazdasági, társadalmi vagy lélektani okokból képtelenek megvalósítani, teljes mértékben felhasználni, hol pedig az a *korlát*, amelybe erőfeszítéseik, főként anyagi téren, beleütköznek. Elég, ha ez utóbbi megnyílik, fölhasad, s a fejlődés azonnal meglődül.

Négy, egymással szoros összefüggést mutató indokra mutat rá *Bobrovsky* (1990) a szabaddalom engedélyezése és a titok, az új ismeret fölfedése magyarázatának keresésekor.

Az alapvető jogfilozófiai logika az Egyesült Államok alkotmányának 18. cikkében található meg a legtömörebben: *ez az ösztönzési elmélet* tézise, hiszen a cél „*to promote the progress of science and technology*”. A profitvárakozások hasznosítási monopoljogokkal való megerősítése egyenesen több találmányt és magasabb befektetési arányokat eredményezhet.

A *feltárási elmélet* szerint a kizárólagos jogok fejében táruul fel a társadalom számára az a találmányi tudás, amely különben titokban maradna vagy később kerülne nyilvánosságra. Itt *Rousseau* szelleme, a társadalmi szerződés eszméje munkál. Meg kell jegyezni, hogy a szabaddalmi dokumentáció a műszaki-gazdasági információs tenger legnagyobb „medencéje”: nem csupán mintegy 75 milliónyi tétele, hanem a több mint 80%-ban sehol másutt elő nem forduló tartalma miatt.

Ezek a „létekok” gazdaságpolitikai és innovációs érvanyaggal támasztják alá a tudományos és technológiai titkolódzás feladásának lehetséges előnyeit. Létezik azonban két jogpolitikai, erkölcsi motívum is.

A *jutalmazási elmélet* morális alapon magyarázza a kimagasló feltalálói teljesítmény privilegiumokkal való társadalmi elismerését. *Goethe* a feltalálót a nemzet tanítójának nevezte ugyan, de iktassuk ide *James Watt* kifakadását egy 1769-ben barátjához intézett leveléből: *az életben nincs esztelenebb dolog a feltalálásnál – „that in life there is nothing more foolish than inventing”*.

Végezetül a *természetjogi elmélet* szerint a társadalom köteles az emberi eszmék oltalmazására, miként azt az ENSZ Emberi és polgári jogok nyilatkozatának 27. pontja ki is fejezi, a feltalálónak az elismeréshez való jogát besorolva az állam által deklarálendő emberi jogok közé.

Illő kitérni arra, hogy a hazánkra is kiterjedő 1810. évi, első osztrák szabadalmi törvény utal a feltalálói mellett az államnak a találmány másolása, utánzása iránti természetjogára is. Az utánzás szabadságának fő elvét korlátozza azonban az egyes találmányi szabadalmak engedélyezésével. Ezen az alapon születik majd az önálló, 1895. évi XXXVII. magyar törvénycikk, két évvel megelőzve új bécsi testvérét ugyanebben a tárgyban.

Ha nem hagyjuk elhomályosítani látásunkat a sok dogmatikai magyarázattól, no meg a gyakorlat talaján állva nem feledjük, hogy a tudás megőrzésének és megszerzésének egyaránt léteznek más útjai is, legalább fel kell térképeznünk a technológiai titokgazdaság másféle magatartásait is. A titokgazda és a hírszerző, valamint a független versenytárs viszonylatainak nagyvonalú áttekintése segít megérteni az ezredforduló tudásiparának nyílt vagy rejtett konfliktusait: ha úgy tetszik, a még veszélyesebb fátyoltáncot...

A SZELLEMI TULAJDON BIRTOKLÁSÁNAK DILEMMÁI

Az iparjogvédelem gyűjtőfogalma felöleli a piaci áru különböző strukturális szintjein létező és ható, a használati és piaci értéket meghatározó szellemi értékkomponensek – technikai, esztétikai és szemiotikai jegyek – különféle jogvédelmi rendszereit. Érzékeltük, hogy a technikai tartalom kimagasló színvonalát megtestesítő találmányoknak önmagában a termékben való „rejtettetése” változó mértékben képes gátat emelni a csupán „jogosulatlanok” vélt vagy a kifejlesztőnek valóban forgalom-, bevétel- és nyereségkiesést okozó párhuzamos kifejlesztéssel vagy egyenesen másolással, utánzással, illetéktelen használattal szemben.

Az áruk külső esztétikai és ergonómiai elvű megformálásával kapcsolatos formatervezési, dizájnjegyek és a megkülönböztetésben, a minőségi üzenet közvetítésében a gyártó, forgalmazó azonosítását szolgáló védjegyek és egyéb árujelzők kinyilvánítása azonban magától értetődő, s azok védelmére elengedhetetlen az úgynevezett „mintaoltalom”, illetve védjegyoltalom igénybevétele.

A szellemi tulajdon általunk vizsgált válfaja, egy műszaki feladat tárgyiasult, találmányi megoldása akkor éri el a szabadalmazhatóság szintjét, ha *világviszonylatban újdonságot hordoz, feltalálói lépésen alapul és iparilag alkalmazható*. Az újdonság és a technika állásához képest a szakértő számára való nem nyilvánvalóság (a feltalálói lépés) feltétele világossá teszi a következő dilemmát:

- vagy *titokban tartjuk* az itt jelzett szempontokból kimagasló színvonalú megoldásunk reprodukálásához szükséges ismereteket, *vállalva* a versenytársak független erőfeszí-

teéseinek eredményeitől is *függő piaci helyzetet*, de védve a fizikai eltulajdonítástól a titkainkat;

- vagy a szabadalmi rendszerben *oltalmat szerezve egyfelől nyilvános kitanítást adunk* megoldásunk mibenlétéről, olyan mértékben, hogy azt szakértő ennek nyomán megvalósíthassa, ugyanakkor *jogi védelmet és kizárólagos hasznosítási pozíciót élvezünk* a független fejlesztésekkel szemben is szabadalmunk térbeli és időbeli korlátai között.

Kutatási-fejlesztési terveink, dokumentációink és az ipari szintű bevezetéshez szükséges know-how az éles piaci versenyviszonyok között ez utóbbi esetben is igénylik a bizalmas jelleggel összefüggő „fizikai” titokvédelmet.

Első változatunk azzal a piaci reménnyel teljes, hogy vagy hosszabb ideig is fennállhat titokmonopóliumunk, mint a szabadalmak általánosan maximum 20 esztendeje, vagy az előbb-utóbb belépő konkurensok kisebb piaci hátrányt vagy többletköltséget fognak számunkra jelenteni, mint amennyi terhet az időközben a jogi monopóliumhelyzet megszerzésére és fenntartására szolgáló ráfordítások jelentenének.

A második esetben kiegyensúlyozott keretek között hasznosítási engedélyt adva szerződött partnerünknek a saját alkalmazáson túl a kockázatok minimalizálásával tehetünk szert licencijövedelemre.

Végezetül a dilemma eldöntése sokban függhet a szakterület már jelzett sajátosságaitól, illetve attól, hogy milyen fejlesztési stratégiát, majd piacszerző, -megtartó vagy éppen -védő filozófiát és magatartást tartunk kívánatosnak.

A párhuzamos erőfeszítések csaknem egyidejű, független találmányokra vezető gyakorlatát is elemezte *Derek de Solla Price* híres tanulmányában (*Kis tudomány, nagy tudomány*). A technikatörténet ismert esete a francia *Daguerre* és az angol *Talbot* fényképezési eljárásainak egyidejű megalkotása, illetve ezeknek a nemzeti nyelvekben dagerrotípiá- és talbotípiaként való továbbélése. Büszkeségünk fájdalmas epizódja *Jedlik Ányos dinamójának Siemens* pionír alkotásaként való elhíresülése, de az eltérő alkotói ars poetica mellett az ösztönző német ipari háttér megléte a magyarázat erre, hasonlóan a *Bánki-Csonka*-porlasztó és *Maybach* fejlesztése viszonyához.

A vitatott elsőbbség viszonylagos gyakorisága legalább annyira betudható az információs forradalommal is gerjesztett eltérő titokgazdai magatartásoknak, mint az egyes tudományos és műszaki szakterületek kiegyenlített versenyviszonyainak és a megoldásra váró problémák ismertségének. Az utóbbi évek *humán genom-programjai* vagy egy-egy növényi, illetve „egyszerűbb” rovari géntérkép versengő publikációs módjukkal egy idevágó másik fogalomra is ráirányítják a figyelmet: ez pedig az ún. „*public domain*”, a *közkinccs*.

A közkinccs római jogban gyökerező fogalmának kortól és helytől, valamint alkalmazási területtől erősen függő összetett históriája és igen színes anekdotakincse van. Vizsgált témakörünkben hasznos megkülönböztetni az elvileg oltalomképes, de így védelmezni nem kívánt „*felajánlott*” vagy „*elhagyott*”, valamint az ugyancsak a közkinccs állapotába jutó *lejárt oltalmi idejű* szellemi javakat az eleve odatartozó közönséges, köteles tudáselemektől

és a semmiféle alapon ki nem sajátítható tudományos elemektől, törvényektől vagy akár a nyelvkészlet teljes anyagától.

Az innovációs jelenségek világában a találmányokra vonatkozó „titkok” önkéntes, tudatos nyilvánosságra hozatala és a monopolisztikus jogok igényelhetőségétől önmagát akarva-akaratlanul megfosztó „ön-újdonságrontás”, a sajátos értelemben „idő előttiséget” mutató publikálás bír komolyabb jelentőséggel.

Benjamin Franklin szándékosan nem szabadalmaztatta kályháját, a minél gyorsabb elterjedést véelve támogatni ezzel; Daguerre saját eljárását *Oersted* dán fizikus tanácsának is engedve végül azért volt hajlandó feltárni, mert a francia kormány 1837-ben „örök áron” megvásárolva a találmányt, az egész világnak nyújtotta át ezt a forradalmi vívmányt. *Röntgen* és a *Curie* házaspár ugyancsak lemondott felfedezéseik gyakorlati alkalmazásainak szabadalmazásáról a köz érdekeire való hivatkozással. Természetesen ezek a döntések nem boríthatják árnyékba a kutatási ráfordításaik megtérülésében – akár munkájuk folytathatóságának terhe mellett – érdekeltek másik modell szerinti üzleti magatartását.

Az áttekintett titokgazdasági döntési térben ismeretes egy, a felfokozott versengés viszonyai között az imént említettekénél kevésbé „magasztos”, de vívónyelven szólva jó elővá-gásként működő, s a közös tudást ugyancsak egy lépésben gyarapító viselkedésmód: ez a *defenzív publikálás* gyakorlata. Ha a kutatóhely, illetve a birtokos cég saját maga *sem hasznosítani, sem piaci ügylet keretében átengedni* nem kívánja egyes marginális találmányait, ellenben másokat *meg akar akadályozni* azonos vagy hasonló eredmények kisajátításában, úgy szándékos újdonságrontással maga válik meg a „titok súlyától”...

Ennek az intézményes közkinccsé tételnek szentelt periodikákat és honlapokat különösen az Egyesült Államokban találunk, ahol több mint fél évszázados múltra tekint vissza a hatósági támogatással is üzhető közzétételi tevékenység. A közelmúltban a legnagyobb – évi 3 ezres – szabadalomgyarapodással rendelkező *IBM „Technical Disclosure Journal”*-jének folyamatos terjesztése mellett felszabadította egy mintegy 500 szabadalmából álló portfólióját, lemondva annak oltalmairól, ezzel szabaddá téve azok hasznosítását. Csak részletes elemzés mondhatná meg, hogy az intézkedés motívumai között melyek a meghatározóak. Mindenesetre a világ vizsgáló hivatalai rendszeresen kapnak hasonló periodikákat, mint amilyen például a nyitott fórumként szerkesztett, világhálón is elérhető *The IP.com Journal*.

Ideje figyelmeztetnünk arra, hogy *a szabadalmi titokhoz való tájékozódó hozzáférés* (az elmondottak fényében nem meglepő módon) *bárki számára lehetséges*, hiszen a szabadalmi bejelentés megtételétől számított *18 hónapon belül annak teljes szövege*: a megoldandó probléma, a mértékadó technika állása, a megoldás és a saját új hozzájárulást kizárólagos használati joggal övezni kívánó oltalmi kör igénypontjai jól szerkesztetten – s persze vitathatóan – nyomtatott és elektronikus formában rendelkezésre állnak. A visszakeresést és a többvonatkozású új eredmények elhelyezését a mértékadó kortárs tudás „tárházában” egy naprakészen karbantartott, mély indexelésű és az ETO-nál, az egyetemes tizedes osztályozásánál egy fél nagyságrenddel számosabb „skatulyát” tartalmazó rendszer támogatja.

A TUDÁS TITKA A TITOK TUDÁSA?

Kérdésünk módfelett mesterkéltnek tűnhet, jóllehet a mögötte megbúvó feltevés kétségkívül uralni látszik a gazdasági versengés számos színterét.

Amint kiterjesztjük figyelmünket a szabadalmi titok gazdasági környezetének jellegzetes tevékenységeire, amelyek mindegyikében valamilyen innovációs motiváció munkál, beleütközünk az *üzleti titok védelmének és az utánzás szabadságának konfliktusába*. Ez a szerzőgazdó problematika csak a leíró bemutatás szintjén is meghaladja kereteinket, de annyi elmondható, hogy mind a Kereskedelmi Világszervezet szellemi tulajdoni kérdésekkel foglalkozó ún. TRIPS-egyezménye, mind az EU belső piaci szabályozása, illetve az Egyesült Államok tagállami szintű normarendszere (Uniform Trade Secret Act) és a nemzeti verseny szabályok kimerítően foglalkoznak az itt felvázoltaknál sokkal bonyolultabb kérdésekkel is. Nagy irodalma van az üzleti titok tárgyának, esetünkben a „know-how”-nak a mibenlétével és védelmével, továbbá a hamisítás, a más árujakénti feltüntetés, a szolgálai másolás tilalmával kapcsolatos elemzéseknek.

Általánosan leszögezhetjük, hogy az üzleti titokvédelem alatt álló (s nem iparjogvédelmi oltalmú) információ szabad felhasználás körébe kerülésének több lehetősége van a független kifejllesztésen kívül is:

- a *mérnöki visszafejtés* (reverse engineering) mint a piacon hozzáférhető áruk tanulmányozása és kutatása,
- a *közkincsből való merítés* a nyilvános használat vagy kiállítás alkalmával való megfigyelés, továbbá a nyilvános irodalom tanulmányozása révén.

Az első változat klasszikus magyar vonatkozású példája a Rubik Ernő bűvös kockája által elszenvedett külföldi jogosítatlan „utángyártások” és értékesítések esete az oltalommal lefedetlen piacokon.

Annak illusztrálására, hogy körüljárt (-táncolt?) témánk, az innovációs többlethaszon ígéretével kecsegtető technikai találmányok bonyolult táncrendű „piaci magamutogatása” mára milyen tétre menő vállalatgazdasági hadszíntérré vált, álljon itt egy tömör séma e titkok ajánlott „üzemtanáról”.

A VÉDELMI HÁLÓ FELÁLLÍTÁSÁNAK EGY PÉLDÁJA S. C. GLAZIER NYOMÁN (LEHETSÉGES CÉLOK ÉS ALGORITMUSOK)

A tudásvállalat szellemitulajdon-portfóliójának menedzsmentje a következő alapcélokat tűzheti ki:

1. a vállalati termékek, üzleti szegmens és jövedelem védelme;

2. a szabadalmi (és egyéb) tudástőkeelemek átruházásának (eladásának) vagy licencjájának (bérletének) engedélyével többletbevétel biztosítása;
3. legitim monopólium biztosítása a jövőbeli kiaknázás reményében;
4. K+F-befektetések védelme;
5. előnyös (rugalmas alkuértékkel bíró) portfólió létrehozása (akár a tudatos bitorlások keresztlicenciákkal való rendezése érdekében).

Egy stratégiai szellemi tulajdon-menedzsment program kialakításának bázisát a *következő kilenc alaplépés* képezi (hasonló a helyzet a védjegyek, szerzői jogok, bizalmas információk, kereskedelmi titkok piaci kockázatkezelésében is).

1. a találmányok belső feltárásának biztosítása (ösztönzés és rendszeres célzott konzultáció);
2. a feltárt ötletek szisztematikus elemeztetése szakértői testülettel (gyártás, kutatás, marketing, pénzügy) haladéktalan döntési jogkörrel (szabadalmaztatás, titkos továbbfejlesztés, mások korlátozása azonnali felfedéssel);
3. széles körű bizalmas (titkos) ügykezelési program kialakítása és betartatása (titkossági és versenykizáró szerződés minden egyénnel, általános üzletpolitikai dokumentum létrehozása és elfogadtatása, minden publikáció és beszéd előzetes bemutatása, kutatási naplók vezetése; titokvédelem);
4. licencprogram kidolgozása (független profitcentrum közvetlen érdekeltséggel – itt a teljesítményfüggő jutalom kulcselem – üzleti döntési jogkörrel);
5. jogérvényesítési funkció működtetése (bitorlások és felszabadult idegen jogok folyamatos monitorozása; tárgyalás-forgatókönyvek kialakítása, bírósági perindítási készütség belföldön és külföldön egyaránt);
6. idegen szabadalmak bitorlásának elkerülése (ún. tisztasági vizsgálatok alapos, kötelező elvégzése jelentős termék- és szolgáltatásfejlesztések beindítása előtt);
7. mások szabadalmi tevékenységének monitorozása (ez a leghatékonyabb legális hírszerzési tevékenység a versenytársakról és a legfrissebb technológiákról a saját szektorunkban);
8. az új fejlesztések társasági tulajdonjogának biztosítása (szolgálati és alkalmazotti találmány; az üzlettársak, partnerek és beszállítók jogai);
9. világos külföldi (nemzetközi) jogszerzési stratégia konkrét kidolgozása.

Válaszunk tehát a fentebb feltett kérdésre: az elmúlt évtized és az ezredforduló új kánonja az, hogy a szellemi tulajdon menedzselésének a sikeres vállalkozás „magkompetenciájává” kell válnia. A tudásalapú gazdaságban megváltozott a verseny ökológiája. A *tudástőke valódi tulajdonként viselkedő elemei* lettek a részvénytulajdonosi érték, illetve a versenyelőny legfontosabb forrásai; elég ehhez bizonyosságul a külföldi és hazai vállalati éves toplisták mezőnyét megvizsgálni.

Arról is meggyőződhattünk, hogy a szabadalmi titkok fátyla általában valóban hódításra érdemes értékeket takar. Azonban osztva K. E. Sveiby nézetét arról, hogy *a tudás* legelőbb és végső fokon is *képesség a cselekvésre*, adódik évődő következtetésünk: *az igazi titok itt is a cselekvésekben rejlik!*

Irodalom:

„*My best ideas are somebody else's*” – Benjamin Franklin szellemes mondását sok írásmű szerzője vallhatja magáénak – én ezzel köszönöm meg Bobrovsky Jenő szíves támogatását 1990-ben született akadémiai doktori értekezése hatalmas tényanyagának felhasználásában.

Francis Bacon: Novun Organum – Új Atlantisz. Nippon Kiadó, 1995

Charles A. Beard: Az Egyesült Államok alkotmányának gazdasági elemzése. Európa Könyvkiadó, 1988

Charles Boyle–Peter Wheale–Brian Sturgess: People, Science and Technology. Wheatsheaf Books, 1984

Bobrovsky Jenő: Iparjogvédelem és csúcstechnika. OTH, 1995

Fernand Braudel: Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus, XV–XVIII. század. Gondolat, 1985

Ove Grandstrand: The Economics and Management of Intellectual Property. Edward Elgar, 1999

Thomas S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete. Gondolat, 1984

David S. Landes: Az elszabadult Prométheusz. Gondolat, 1986

Lewis Mumford: A gép mítosza. Európa Könyvkiadó, 1986

Yves Plasseraud–François Sauvignon: L'État et l'invention: histoire des brevets. La Documentation Francaise, 1986

Polányi Mihály: Személyes tudás I-II. Atlantisz, 1994

Georg Simmel: Válogatott társadalomelméleti tanulmányok, idézi: V. Király István: Simmel, hazugság, titok. In: Café Babel, 1993/3, Titok

Gordon V. Smith–Russel L. Parr: Valuation of Intellectual Property and Intangible Assets. John Wiley and Sons, Inc, 1994

Derek de Solla Price: Kis tudomány, nagy tudomány. Akadémiai Kiadó, 1979

Karl Erik Sveiby: Szervezetek új gazdasága: a menedzselt tudás. KJK Kerszöv, 2001

www.mszh.hu

---

* A tanulmány első megjelenése: Titok. Alibi kiadó, Budapest, 2005